

Wittgenstein og psykologiens begreber

af Bertel Wahlström

Den østrigske filosof Ludwig Wittgenstein er en højt agtet tænkner, der alligevel af mange opfattes som svært forståelig. Wittgenstein arbejdede i Cambridge, og det er derfor i hovedsag den angelsaksiske filosofi, han kom til at præge. Den retning hans tænkning i den sidste tid af hans virke gik i, kan langt hen ad vejen ses som en kritik af de tanker, han havde gjort sig som ung. I den efter hans død udgivne bog *Philosophische Untersuchungen* (1954) sammenfattes mange af den senere Wittgensteins argumenter, med hvilke han forsøger at komme til rette med problemer, der stammer fra en forkert måde at forstå begrebers logiske karakter, det han kalder "begrebernes grammatik".

Psykologiske begreber, som de kommer til udtryk i såvel hverdags sproget som i psykologien som videnskab, hører til dem, den senere Wittgenstein undersøger. I første halvdel af det 20. århundrede voksede behaviorismen sig stærk. Behaviorismens videnskabsideal var, at de begreber, der anvendtes, skulle kunne operationaliseres, d.v.s. defineres på sådan en måde, at man ved empiriske undersøgelser kunne konstatere, hvorvidt det, psykologien påstod om en levende eksistens, var rigtigt. Psykologien opfattedes derfor som en adfærdsvidenskab.

I filosofien havde man en anden variant af behaviorismen, nemlig den logiske behaviorisme. Tankegangen her var, at de psykologiske termer ikke kunne anvendes om en tilstand eller en hændelse, der ikke kunne iagttages ved normal sansning. Såfremt disse termer ansås udtrykke noget om en persons tilstand eller om hændelser, der ikke kunne verificeres ved direkte iagttagelse, ville termernes indhold ikke kunne defineres. Således ville man ikke kunne vide, hvad andre mente med de ord, de benyttede sig af, når de talte om det psykiske. Da nu ordene alligevel anvendes i vor kommunikation med hinanden, må de altså betyde noget egentligt, der kan iagttages; enten noget i personernes adfærd eller som processer i organismen, der kan observeres.

Wittgensteins problem var, hvordan vi som børn kan lære at anvende psykologiske termer, hvis de betegner indre tilstande eller processer. Enhver ved jo, hvordan det føles, når man har tandpine, eller når man oplever en stor glæde. Men hvordan kan vi vide, hvorvidt andre er som vi selv er, og altså med "pine" og "glæde" mener det samme som vi? Vi kan jo ikke undersøge, hvad ordene betyder, når de andre anvender dem. Det umulige i tanken om, at ord i en kommunikation med andre kan have en betydning, og vi ikke kan vide, om den anden mener det samme som vi, er et problem, som Wittgenstein berører i sin diskussion om "private sprog". En pointe her er, at hvis ordene ikke har en fælles betydning i det sprogfællesskab, man tilhører, kan de heller ikke være meningsbærende i forhold til den enkelte.

Wittgenstein gør, som han så ofte gør i sine ræsonnementer: han spørger, hvordan vi i det hele taget har lært at anvende de psykologiske termer. Et lille barn, der med sin legemsholdning og sit

ansigtsudtryk afslører, hvordan det står til, får måske spørgsmålet: "Gør det meget ondt?" eller barnet, der ler og er uroligt, bliver af de ældre betegnet som muntert. På denne måde erstatter barnet med tiden de oprindeligt spontane reaktioner i forskellige situationer med de ord, det hører, så det kan fortælle, hvordan det har det eller hvad det føler.

Men er det ikke netop det, behavioristerne siger: "pine" og "glæde" betegner organismens tilstand eller adfærd? Nej, siger Wittgenstein, det er en fordom, at ord som disse må betegne eller "stå for" noget. Hvis vi undersøger, hvordan vi anvender de psykologiske termer i hverdagens sprogbrug, opdager vi, at ordene ikke fungerer på den måde - det er ikke deres grammatik. Vi behøver fx. ikke at observere vor egen adfærd for at vide, hvorvidt vi er glade. Eller at undersøge vores organisme for at finde ud af, hvorvidt vi har ondt. Wittgenstein vil ikke, som psykologiens behaviorister, benægte, at vi - hver for sig - af og til føler os glade eller har meget ondt.

Wittgensteins måske vigtigste argument er, at det er forkert at tro, at de psykologiske termer må og skal referere til noget. Han ønsker at påvise, at de fungerer på en anden måde end ord, vi kan anvende om noget, som vi kan udpege. Jeg kan pege på mit ben og sige, at det er mit ben. Men det sprogpil, hvor ord som "pine" og "glad" anvendes, er anderledes. Der er ikke noget, jeg kan eller skal vise frem, når jeg ønsker at være sikker på, at den anden forstår, hvad jeg mener.

Hvis de psykologiske ord skal have en almengyldig betydning, må *sammenhængen*, de anvendes i, være sådan, at den anden forstår, hvad jeg mener. Om min tandpine kan jeg fx. sige, at det føles som om nogen var i gang med at bearbejde mit tandkød med hammer og mejsel. Og om min inderlige glæde kan jeg sige, at det føles, som om en god ven, som jeg ikke har set i lang tid, pludselig kom på besøg, da jeg havde mest brug for ham. Også de omstændigheder, hvorunder ord om det psykiske finder anvendelse, er vigtige for forståelsen af ordene. En tragisk hændelse kan være baggrund for sorg, en rivals tilsynekomst kan være baggrunden for jalousi osv. Takket være de psykologiske termers plads i livssammenhængen kan en person, som er ved at lære at tale, blive rettet, hvis han eller hun anvender ordene forkert.

Den kritik, Wittgenstein rettede mod visse filosofiske og videnskabelige måder at benytte de psykologiske termer på, har stadig i allerhøjeste grad gyldighed fx. i forbindelse med neurofysiologien, perceptions-psykologien og i det hele taget i forbindelse med body/mind-problemet. Ifølge Wittgenstein beror hele problemet på en fejlopfattelse vedrørende det psykiske.

(Bertel Wahlström er fil.dr. og rektor ved Katedralskolan i Åbo, Finland)